

Лаврут О. А., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин и методики их преподавания, Донецкий областной институт последипломного педагогического образования (Украина, Славянск), lavrut.olga@gmail.com

Изучение русского языка в школах УССР в первые послевоенные годы

После окончания военных действий актуальным вопросом стало возрождение образовательного потенциала Украинской ССР. Целью нашего исследования является характеристика вопросов изучения русского языка в школах УССР в первые послевоенные годы через определение историографического и источниковедческого наследия; анализ количественных показателей учебных заведений; характеристику политики советского правительства о введении русского языка по всей территории республики и реакции этого в разных ее регионах; выяснения изучения предмета в разных школах и классах; научно-методологического и материального обеспечения; определения дальнейшей перспективы исследования. Одним из важных этапов этого стало возобновление утраченного из-за увеличения количества часов, отведенных на изучение не только родного языка, но и интернационального – русского. Постепенно языки этносов, которые проживали на территории бывшей республики, утрачивали возможность эволюционировать собственную языковую идентичность. Так, были сокращены, а позже и вовсе исчезли этнические школы: польские, венгерские, молдавские.

В процессе изучения русского языка в школах бывшей республики остаются актуальными вопросы, связанные с элементарной грамотностью, культурой речи и письма. Его изучение фактически находилось на том же уровне, что и украинском. Успешность во многом зависела от способности детей и их родителей учиться. Школы переживали период восстановления, что повлияло на обеспечение учебно-методического, программного материала и кадрового состава. Перспективой исследования может стать изучение проблемы в последующие периоды истории Украины.

***Ключевые слова:** учебный процесс, ученики, школа, русский язык, украинский язык, нагрузка, обеспечение, учебники, экзамены.*

***

УДК 94(477)«1953/1964»:378

Лук'яненко О. В.,
кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри культурології, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

КОЛЕКТИВИ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» НА ПЕРЕХРЕСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ (Ч.2)

Ілюструються зміни у ставленні колективів педінститутів УРСР періоду десталінізації (1953–1964 рр.) до реформування їхнього професійного середовища. Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило проілюструвати тлумачення викладачами вишів мети змін; виявити її реальне та бажане змістове наповнення переділу сфер впливу між педагогічними інститутами, порівняти організацію процесу перетворень у різних регіонах, сферах та напрямках.

***Ключові слова:** посвядження, реформи освіти, вища педагогічна школа, десталінізація.*

Не менше уваги, аніж переформатуванню сітки вишів, педагоги УРСР приділили донесенню до широкого загалу свого бачення організації навчального процесу. Прикметно, що пропозиції освітня тут подавалися упродовж усього часу більш-менш рівномірно. Вони не були тенденційними, не були штучно прив'язані до прийняття чужого закону та не стосувалися організованого владою обговорення. Це був голос практики, висловлення наболілого чи дійсно бажаного у часи змін. Часто публікації з'являлися уже як реакція на прийняті владою рішення.

Рішучих змін зазнали правила прийому до вишів. Із травня 1955 р. в усіх вузах (за винятком філологічних відділень) скасовувалися усні вступні іспити з російської мови і літератури. Відмінили також і ценз у 17 років для прийому на загальні відділи у суворій

відповідності з роботою, коли у будівельні виші приймали лише будівельників, в учительські – учителів. Нове розпорядження дозволяло навчатися на іншій, ніж основна за місцем роботи, спеціальності. Умова була лише одна: студент мав перейти на іншу роботу за профілем навчання за 3 роки опанування нового фаху [1]. Такі правила не знайшли заперечення. З рештою, контингент вишів зростав. Надалі реформи лише поглиблювалися. У 1957 р. абітурієнти до педагогічних вишів склали зовсім нові для педвузів іспити. Серед таких були екзамен з деталей машини на фізико-математичному факультеті чи то опору металів, а бажаючи вступити на філологічні факультети уперше склали іспити зі співів, хору та сольфеджіо. Прикметно, що багато школярів вдало справлялися із такою задачею та поповнювали ряди майбутніх учителів. Так, у КДПІ із 49 абітурієнтів 1957 р., що воліли вступити на фізико-математичний факультет, 42 отримали «добре» та «відмінно» на технічних екзаменах [3].

Та цим зміни «правил гри» не обмежилися. Уже за три роки, у квітні 1960, умови прийому до вишів знову змінилися. Влада увела віковий ценз для студентів стаціонару у 35 років, на заочний же відділ приймали всіх обмежень. Встановлювалася й першочерговість прийому поза конкурсом осіб, що вступали до вишів після виробництва та з радгоспів та колгоспів з 2 річним виробничим стажем, а також демобілізованих воїнів Радянської Армії. Для освітніх закладів навіть встановили правило: молодь із дворічним виробничим стажем повинна була складати не менше 20% від плану прийому [7].

Але під кінець «відлиги» питання так і залишилося відкритим. У пресі у жовтні 1963 р. почалася відкрита дискусія з цього приводу, народжена публікацією «Вимоги сучасності» за авторством проректора КДУ В. Цветкова та декана хімічного факультету А. Пилипенка. Педагоги стверджували, що найбільш творчий період життя людини в галузі математики становив 20–45 років, а в галузі природознавства 30–50 років. Це спонукало їх до висновків, що геронтократична радянська дійсність мала зменшити середній вік докторів наук у країні, які просто не повинні були бути старими. А задля цього варто було б реформувати всю систему освіти. Для початку вони рекомендували зменшити термін навчання в школі до 10 років, а потім, після готовності до самостійної роботи на виробництві, це давало змогу закінчувати навчання молоді у вузі у 21–22 роки [9]. Відповідно й крайній віковий межі для навчання у виші мали б бути переглянутими.

Київських колег підтримали у Вінниці, того ж 1963 року запропонувавши, аби влада законодавчо обмежити вік для стаціонару 30 роками, а для заочного таких рамок вінничани не рекомендували вводити, мотивуючи це позицією: «дозволити вчитися всім, хто хоче». Неоднозначно й виглядала їхня пропозиція продовжити чинність дії конкурсу для вступників протягом I семестру їхнього навчання. Таким чином викладачі Вінницького ДПІ хотіли мати право відрахувати з вишу «випадкових» абітурієнтів, які не планували у подальшому пов'язувати своє життя з педагогічною діяльністю [8]. Зазнали змін не лише підходи до прийому студентів, а й до часу їхнього перебування у виші. Так, у 1957 р. минув останній рік підготовки спеціаліста вишів за чотирирічним терміном. Надалі програми мали б розроблятися на 5 років прищеплення професійних

навичок [2]. Проте, за шість років постала нагальна проблема переглянути усталені норми. Так, згадане нами керівництво КДУ у 1963 р. рекомендувало збільшити строк навчання у виші до 6–7 років, що мало б сприяти повному засвоєнню матеріалу [2]. У Вінниці ж пішли далі, вважаючи, що державі не слід було скорочувати термін навчання для заочника. Він навпаки мав би був на 1–2 роки довшим від навчання студентів стаціонару [8].

Проте, головним було не стільки подовження терміну навчання, скільки розширення профілю. Причому «розширюватися» почали не лише курси підготовки, але й вимоги до вступників. Одне з таких «розширень» стосувалося поєднання музики та співів з філологічними студіями. Цікаво побачити, як із часом, під впливом вимог держави, освітяни змінювали свою позицію з приводу реформ. Наприклад, у ХДПІ до середини 1950–х рр. вважали недоцільним поєднання мови і співів. Проте, коли реформа вступила в силу, ректорат виступив із заявами, що таке поєднання не лише не перешкождало, але й розширювало світогляд студентів. Виявилося, що молоді люди вивчають з ентузіазмом сольфеджіо, хорознавство, музичну літературу та опановують гру на музичних інструментах. Не оминали і гіркої правди: на початкових етапах нововведення були великі труднощі з кадрами, адже Мінісвіти ставилося байдуже до втілення своїх планів у життя. Так, у ХДПІ уже прийняли на роботу більше 30 осіб для забезпечення викладання нових курсів, проте Мінісвіти не створило кафедр та не розглянуло питання про організацію нових спеціалізованих кабінетів. Своїми силами обходитися було важко: на 260 студентів які мали б опанувати музичний профіль, виш мав всього 4 піаніно, 5 скрипок та 6 домр. Мало того, що Мінісвіти не забезпечило заклад новими навчальними планами, що доводилося вчити дітей «навмання», так ще й гроші на придбання інструментів не передбачило. А купити за свої кошти дефіцитні фортепіано було складно [4]. За рік, у 1958 Бердичівські педагоги нагадали про невирішеність цієї проблеми дещо з іншого боку: у периферійних вишах не було викладачів музичних дисциплін, не те що інструментів [5].

Окремий блок питань, що піднімалися у пресі доби «відлиги», стосувався організації навчання специфічних груп учителів. Проблемною сферою залишалося виділення в окрему ланку навчання вчителів для молодшої школи. У 1958 р. викладачі Бердичівського вишу пропонували утворити спеціальні факультети підготовки учителів початкової освіти при педінститутах. Практика була позитивною, адже в УРСР уже три роки поспіль (1955–1958 рр.) проводилася подібна робота. І, як стверджували освітяни, підготовка фахівців на таких факультетах була кращою, аніж в педучилищах. Єдиною проблемою, яку не могли подолати на місцях навіть за наявності таких факультетів, був брак кваліфікованих професорсько-викладацьких кадрів у галузі [5].

У Ніжині ж навпаки Гордієвим вузлом називали освіту майбутніх учителів хімії. У 1964 р. вони питання про хімічний всеобуч, необхідний для хімізації всього сільського господарства. Освітяни визнавали, що завдяки реформі освіти упродовж «відлиги» студенти-біологи мали змогу отримувати значно ширшу хімічну підготовку, ніж того вимагала робота у школі: вони осягали основи хімічних технологій, проходили практики на хімічних заводах, вивчали хімічні високомолекулярні сполуки та

органічний синтез, опановували методику викладання хімії та відвідували інші профільні спецкурси. Проте навіть після років перебудови навчання, матеріальна база викладання хімії в педінститутах залишалася слабкою. Тому викладачі Ніжинського ДПІ закликали створити хімічні чи хіміко-фізичні факультети у педвузах або відділи при факультетах природознавства на зразок тих, що діяли при класичних університетах [11].

Прикметно, що перестороги ніжинчан розділяли й інші педагоги по УРСР. у своїх листах до редакції «Радянської освіти» І. Волошин зауважував, що хімія дійсно була проблемою №1 для педвузів. Він навіть розкривав ті негаразди, про які промовчали освітяни з Ніжина. Кафедри хімії були дуже малі, об'єднуючи лише по 4–5 спеціалістів, а дисциплін, які вони мали б читати, було у декілька разів більше. Автори статті констатували, що навчальне навантаження члена кафедри хімії нагадувало конгломерат різних курсів, які не відповідали професійній підготовці викладача. Тому для покращення роботи у педвузах пропонували мати мінімум 6–7 викладачів на кафедрі, щоб забезпечити нормальне викладання всіх курсів. Освітянин О. Баран зауважував, що педвузи не мали достатньо спеціальних лабораторій для вироблення професійних навичок хіміків. Тому у кожному виші слід було б відкрити мінімум 2–3 нові лабораторії. До того ж відсутність підтримки з боку місцевих органів влади часто ускладнювала організацію практики майбутніх хіміків на заводах [12].

У другій половині 1950–х років реформи роботи вищої освіти передбачали посилення зв'язку зі школами. Проте, і тут спостерігалися подвійні тлумачення. Скажімо, у Бердянському педінституті 1964 р. визнавали, що не всі науковці з охотою починали співпрацю зі школами. Кафедри вишу насильно доручали роботу викладачам в загальноосвітніх закладах. Педагогів силою наказу відправляли до Липецької та Кіровоградської областей, де мали б вивчатися передові методики роботи (так званий «Липецький метод»). Окрім неохоти університетських працівників, слід зауважити й нездорові шкільні вимоги. Середні навчальні заклади вимагали переважно матеріальної допомоги від вишів: обладнання для кабінетів, нових приладів, акумуляторів, циркулів і навіть указок. Часто педагоги ВНЗ доволі креативно виходили з таких проблемних ситуацій, коли школи не хотіли їх приймати для обміну досвідом без матеріальних вливань. Так, старший викладач Л. Кривенко на зумів здобути собі «квиток» на уроки креслення в Андріївській середній школі на Запоріжчині доволі хитромудро. Предмет у школі викладався виключно за підручником. Тому викладач у сусідньому зі школою дворі назбирав з ремонтної майстерні шайби, гайки, поршні, шестерні і відніс дітям, аби ті креслили за оригіналами. Напевне, такими обмінами в багатьох випадках наближення школи до життя і завершувалося. В основному ж, як констатували бердянські освітяни: «Смаку до науки у більшості учителів ще немає» [10].

Тут варто звернути увагу на ставлення освітян до нововведень у системі загальної середньої освіти. Центровою у 1960–х стала пропозиція звернутися до так званого липецького методу навчання. Сам він був розроблений викладачем Липецького ДПІ К. Москаленком на покордонні 1958–1959 рр. Він відвідав більше 250 уроків різних учителів, аби виявити хиби

в організації уроків. Такими, зокрема, К. Москаленко вважав витрачання третини робочого часу на перевірку домашньої роботи, «допит» учня на уроці, приниження його перед класом через доведення незнання школяра тощо. Проте, проблема липецького методу до українських освітян дійшла лише на початку 1960-х. У «Радянській освіті» у червні 1962 р. уперше рекомендували звернути увагу на «досвід липецьких маяків» – комбінований урок. Освітяни пропонували наступний алгоритм роботи. На початку заняття організувати практичну роботу, навчання вести без двійок, не карати за помилку, а стерегти від неї. Домашня робота була невелика – не більше 1/3 того, що вивчене у класі, завдання ж мало бути творче – припустімо, не розв'язати подане, а скласти задачу самому [14].

Сказати, що колективи педагогічних вишів жваво долучилися до обговорення методу не можна. Єдина публікація, що стосувалася специфічно липецького методу, вийшла лише за півроку. Її автори, педагоги Запорізького ДПП, рекомендували не викидати «застарілу форму уроку» на користь нового типу. В інституті вважали недоцільним введення методу фронтального опитування, який, на їхню думку, – забрав 2/3 часу, у ходу якого опитувалися здебільшого 2–3 учні. Освітяни пропонували розширити його до опитування всього класу. Низькою видавалася їм корисність системи накопичення балів і сумарної оцінки в кінці навчання, запропонована у Липецьку. На думку педагогів ЗДПП, тоді учні не заглиблювалися в тему, квапилися казати одне–два слова, більше не висловлюючись заради свого «малого балу». Проблема полягала ще й тому, що новий метод став нав'язуватися у школах як ідеальний. Часто вихованці педагогічних інститутів вставляли повністю безпорадними в нових методичних умовах. Так, молода учителька, випускниця Бердянського ДПІ В. Савіна зізнавалася у 1963 р., що не вивчала липецького методу у педінституті. Проте, мала опанувати його, бо директор школи вимагав працювати по–новому. В таких умовах багаторічний досвід учителя зводився, як казали у Запоріжжі, до трафаретних схем [15].

Викладачі вишів мали свою позицію і щодо проведення фінального екзаменування своїх підопічних. Наприклад, у Бердичіві 1958 р. пропонували повернути забуте правило про необхідність мати 1 рік стажу в школі, і лише після цього віддавати диплом про вищу освіту [2]. Освітяни з міста Дубно навпаки намагалися зменшити суворість в оцінці випускника. Вони рекомендували, щоб на державних іспитах педінститутів був присутній, окрім членів комісії, академічний керівник групи. Він, на думку дубнівчан, міг додати об'єктивності до роботи екзаменаторів, знаючи студентів [6].

Загалом, як бачимо, вищу школу постійно хилитало від нових реформ. Нововведення, долаючи минулі негаразди, із часом все одно породжували нові перегини. Хоча влада намагалася виформувати загальну думку лише на основі позитиву. Так, 17 квітня 1964 р., преса заявила про п'яту річницю закону про перебудову народної освіти в УРСР. Гасло неофіційного святкування саме пособі свідчило про неможливість альтернативи тлумачення результатів реформи: «Ще не було в історії радянської школи таких різючих якісних перетворень. Змінилося ставлення до фізичної праці, трудівник став вирішувати виховання критерієм моральності» [13].

Список використаних джерел

1. Нові правила прийому у вузи // Радянська освіта. – 21 травня 1955. – №21. – С.4.
2. Богатов М. Педінститут готується до нового навчального року // Радянська освіта. – 23 липня 1955. – №30. – С.2.
3. Мітюров В. Екзамен в педвузах УРСР // Радянська освіта. – 29 червня 1957. – №26. – С.2.
4. Гетьманець М. Перші кроки перебудови // Радянська освіта. – 23 лютого 1957. – №8. – С.2.
5. Мойсеєнко М. Удосконалити роботу вищої школи // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.
6. Дубинецький П. Удосконалити роботу вищої школи // Радянська освіта. – 13 грудня 1958. – №50. – С.4.
7. Нові правила прийому до вузів // Радянська освіта. – 9 квітня 1960. – №29. – С.4.
8. Тарнавський Л. Вимоги сучасності // Радянська освіта. – 23 жовтня 1963. – №84. – С.2.
9. Цвєтков В., Пилипенко А. Вимоги сучасності // Радянська освіта. – 18 жовтня 1963. – №74. – С.2.
10. Леоновський Л. Співдружність // Радянська освіта. – 18 січня 1964. – №6. – С.2.
11. Горбач В., Баран О., Солдатов М. Це не гордіє вузол // Радянська освіта. – 12 лютого 1964. – №13. – С.2.
12. Волошин І., Баран О., Петренко Д., Зінченко М. Хімія і специфіка педвузу // Радянська освіта. – 21 березня 1964. – №24. – С.2.
13. Школа у путі // Радянська освіта. – 15 квітня 1964. – №31. – С.1.
14. Зданевич В., Муромцева А. Світло липецьких маяків // Радянська освіта. – 13 червня 1962. – №46. – С.3.
15. Бисикало С. В. І свого не цурайтесь // Радянська освіта. – 6 лютого 1963. – №10. – С.3.

References

1. Novi pravyla pryomu u vuzy // Radyans'ka osvita. – 21 travnya 1955. – №21. – S.4.
2. Bohatov M. Pedinstytut hotuyet'sya do novoho navchal'noho roku // Radyans'ka osvita. – 23 lypnya 1955. – №30. – S.2.
3. Mityurov V. Ekzameni v pedvuzakh URSR // Radyans'ka osvita. – 29 chervnya 1957. – №26. – S.2.
4. Het'manets' M. Pershi kroky perebudovy // Radyans'ka osvita. – 23 lyutoho 1957. – №8. – S.2.
5. Moyseyenko M. Udoskonalyuvaty robotu vyshchoyi shkoly // Radyans'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – S.4.
6. Dubynets'kyy P. Udoskonalyuvaty robotu vyshchoyi shkoly // Radyans'ka osvita. – 13 hrudnya 1958. – №50. – S.4.
7. Novi pravyla pryomu do vuziv // Radyans'ka osvita. – 9 kvitnya 1960. – №29. – S.4.
8. Tarnav's'kyy L. Vymohy suchasnosti // Radyans'ka osvita. – 23 zhovtnya 1963. – №84. – S.2.
9. Tsvyetkov V., Pylypenko A. Vymohy suchasnosti // Radyans'ka osvita. – 18 zhovtnya 1963. – №74. – S.2.
10. Leonov's'kyy L. Spivdruzhnist' // Radyans'ka osvita. – 18 sichnya 1964. – №6. – S.2.
11. Horbach V., Baran O., Soldatov M. Tse ne hordiyiv vuzol // Radyans'ka osvita. – 12 lyutoho 1964. – №13. – S.2.
12. Voloshyn I., Baran O., Petrenko D., Zinchenko M. Khimiya i spetsyfika pedvuzu // Radyans'ka osvita. – 21 bereznya 1964. – №24. – S.2.
13. Shkola u puti // Radyans'ka osvita. – 15 kvitnya 1964. – №31. – S.1.
14. Zdanevych V., Muromtseva A. Svitlo lypets'kykh mayakiv // Radyans'ka osvita. – 13 chervnya 1962. – №46. – S.3.
15. Bysykalo S. V. I svoho ne tsuraytes' // Radyans'ka osvita. – 6 lyutoho 1963. – №10. – S.3.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

The educators of pedagogical institutes of the Ukrainian SSR of the «thaw» period on the crossroads of the educational reforms (P.2)

The article illustrates the change in the attitude of the teams of the higher pedagogical institutes of the Ukrainian SSR to the reform their professional environment during the period of de-Stalinization (1953–1964 biennium). Application of content analysis of the pedagogical press allowed to illustrate the real interpretations of goals of changes by the university professors; identify their real and desired meaningful content of the redistribution of spheres of influence between

teaching institutions, to compare organization of transformation process in different regions, sectors and areas.

Keywords: Every-day life, education reform, higher pedagogical school, de-Stalinization.

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanyenko.ov@gmail.com

Коллективы педагогических вузов Украинской ССР времён «оттепели» на перекрёстке образовательных реформ (Ч.2)

Иллюстрируются изменения в отношении коллективов пединститутов УССР периода десталинизации (1953–1964 гг.) к реформированию их профессиональной среды. Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило проиллюстрировать толкование преподавателями вузов цели изменений; выявить их реальное и желаемое содержательное наполнение передела сфер влияния между педагогическими институтами, сравнить организацию процесса преобразований в различных регионах, сферах и направлениях.

Ключевые слова: повседневность, реформы образования, высшая педагогическая школа, десталинизация.

* * *

УДК 94:314.7(477.84)«XX»

Тимків І. В.,
аспірант, Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка (Україна, Тернопіль),
timkvvan@gmail.com

МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 50–60-Х РР. XX СТ.

Проаналізовано особливості механічного руху населення Тернопільської області у 50-х – 60-х рр. XX ст. Охарактеризовано вплив політичних та економічних чинників на причини та передумови міграційної активності населення. Показано динаміку міграційних потоків у Тернопільську область та за її межі.

Методологічною основою дослідження виступають принципи наукового пізнання: науковості, системності, історизму та плюралізму. Статтю виконано із використанням таких методів, як проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, системний, структурний, логіко-аналітичний.

Міграційні процеси, що мали місце на теренах Тернопілля у 50-х – 60-х рр. XX ст., були наслідком соціально-економічної політики радянського керівництва. Будівництво промислових підприємств у містах області спричинило урбаністичні процеси, основним джерелом яких було сільське населення краю. Дослідження дозволяє зробити висновки, що основні міграційні потоки в самій області були спрямовані в основному з села у місто. Зовнішня міграція була спрямована в основному у сусідні області (Івано-Франківську, Львівську та Хмельницьку), а також у віддалені промислово розвинуті регіони УРСР.

Ключові слова: міграція населення, Тернопільщина, соціальне становище, промисловість, сільське господарство, переміщення населення, урбанізація.

Актуальним завданням для історичної науки є вивчення мобільності населення, визначення ключових факторів, які відігравали роль стимуляторів зміни постійного місця проживання, дослідження напрямків зовнішньої та внутрішньої міграції. Пріоритетним для нашого дослідження є аналіз міграційної активності населення Тернопільської області 50-х – 60-х рр. XX ст., оскільки саме в цей період населення краю розпочало активно змінювати місце свого постійного проживання, що було зумовлено стрімким економічним розвитком.

Метою дослідження є вивчення міграційної активності населення Тернопільщини 50-х – 60-х рр. XX ст. у контексті соціально-економічного розвитку краю.

Об'єктом дослідження є процес міграції населення регіону в досліджуваний період.

Предмет – динаміка міграційної активності населення Тернопільської області у 1950–1960 рр.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Тернопільської області.

В основі джерельної бази – архівні матеріали та статистична інформація, що стосується міграційних процесів регіону досліджуваній період. Детальна інформація, щодо напрямків міграції населення, міститься у справах Держархіву Тернопільської області, а також у збірниках Центрального Статистичного Управління Тернопільської області (ЦСУ) 1957, 1962, 1967 та 1972 рр. [18; 19; 20; 21].

Щодо історіографії дослідження, то потрібно відзначити наявність низки узагальнюючих праць про міграцію населення СРСР, у яких значна увага приділяється міграційній активності населення Південно-Західного економічного району, до якого входила територія Тернопільської області. Зокрема корисним для нас є дослідження вчених-демографів: «Статистика міграції населення» [25] яка вийшла друком у 1973 р. У даній праці подано статистичні показники міграції населення, проаналізовано основні напрямки його переміщення. Проте, у дослідженні акцентується увага на економічній складовій міграції і оминаються увагою політичні чинники. Спробу оцінити зміни в структурі населення СРСР під впливом міграції зробив В. Болдирев у своїй монографії «Підсумки переписів населення СРСР» [1]. Вагоме дослідження, що стосується трудової міграції населення, проведено Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України і опубліковано його результати у колективній монографії «Населення України. Трудова еміграція в Україні» під редакцією Е. Лібанової, О. Позняка та О. Малиновської [22]. Цінним для нашого дослідження є з'ясування причин сучасної міграції українського населення, особливості перерозподілу трудових ресурсів.

У науковій статті «Міграції сільського населення та їх вплив на людність населених пунктів Тернопільської області» [14] Богдан Заставецький відобразив внутрішнє переміщення населення Тернопільщини під впливом соціально-економічних чинників.

Проблему зміни місця проживання під впливом економічних факторів дослідив В. Товкун у статті «Міграція населення і територіальний перерозподіл трудових ресурсів» [26]. Політичну складову переміщення населення проаналізувала К. Жбанова у дослідженні «Організовані переселення в південні області Української РСР у 1955–1967 рр.» [13].

Демографічна ситуація, що склалася на теренах Тернопілля в кінці 40-х початку 50-х рр. XX ст. призвела до формування маси населення, яка не була задіяна у виробничих процесах, через недостатній рівень економічного розвитку регіону. Наявність надлишку трудових ресурсів було характерним не тільки для Тернопільщини, а й для більшості областей західної України. Водночас східні області Української РСР, що відзначалися високим рівнем промислового розвитку відчували потребу в залученні трудових ресурсів із західних областей [26, с. 35]. Значна частина мешканців працездатного віку, закінчивши школи, виїжджала в міста здобувати освіту, а згодом залишалася там на постійне проживання.

У Радянському союзі питанням внутрішнього переміщення населення займалися спеціальні управління в структурі виконавчої влади у розпорядженні яких знаходилися усі важелі впливу на міграційні потоки населення. Зокрема, для нас особливе зацікавлення